

UOT-53.091, 53.092

ELMDƏ, HƏYATDA BƏNZƏRSİZ BİR ÖMÜR YAŞAYAN ALİM!

S.M.SEYİDOVA

Bakı Dövlət Universiteti

Seyidova@seyidli.com

Məqalədə bütün zamanların ən böyük alimi İsaak Nyutonun uşaqlığı, gəncliyi və həyatı haqqında məlumat verilir. Bənzərsiz ömür yaşayan İ.Nyutonun dünyagörüşünün formalaşmasında əvəzsiz rol oynayan şəxsiyyətlərdən bəhs olunur. Onun yaratdığı nəzəriyyələrdən bəzi məqamlar açıqlanır.

Açar sözlər: Dünyanın ən böyük alimi İsaak Nyutonun uşaqlığı, gəncliyi və həyatı haqqında məlumat. Xatirələr. Xariqələr yarada bilən zəka sahibinin nəzəriyyələri haqqında bəzi qeydlər

Təxminən 50 il bundan əvvəl fizika dərslərində müəllimimiz İsaak Nyotonu tədris etdiyi zaman heç yuxuma da girməzdi ki, mən bir zaman onun vətəninə olacaq, onun doğulduğu evi, həyatı qarış-qarış gəzəcəm, bağına-baxçasına heyranlıqla baxacağam, hey baxacağam, amma doymayacağam. Ona görə də Nyutonun adı ilə bağlı hər nə varsa, lentə köçürəcəm, şəkillərdə həkk edəcəyəm.

Tarixən dünya elmində elə şəxsiyyətlər olub ki, onların adı tarixə böyük hərf-lərlə yazılıb. Öz həyatlarını özləri üçün deyil, xalqı üçün yaşayan bu insanlar həm də əzəmətli bir ömür yolu keçiblər. Əslində bu cür insanları DAHİ adlandırırlar.

Fizika elminin inkişaf tarixində elə dövrlər olmuşdur ki, onun əsasında duran ümumi təsəvvürlər kökündən dəyişmişdir. Müstəqil elm kimi fizika XVIII əsrdə formalaşmış, onun da əsasını DAHİ ingilis fiziki İ.Nyuton qoymuşdur. Onun yaratdığı nəzəriyyə hazırda klassik mexanika adlanır.

İ.Nyutonun doğulduğu kənd – Vulstrop kəndi Böyük Britaniyanın cənubunda yerləşən ucqar bir kənddir. Mal-qara ilə məşğul olan balaca bir kəndciyəz də demək olar. Ancaq onu deyim ki, əhalisi sox sadə, səmimiyyəti. Mən orda olanda özümü sanki doğma kəndimizdə hiss etdim. Nə soruşurdunsa, nə ilə maraqlanırdınsa (əlbəttə, İ.Nyotonla əlaqədar), elə cavab verirdilər ki, elə bil neçə illərdir ki, səni tanıyırlar.

Bilet alıb muzeyə daxil olanda, əvvəlcə bizi -- bütün nyutonsevərləri bir zala dəvət etdilər. Zalda onun uşaqlıq və gənclik illərini əks etdirən bir sənədli film göstərildi. Film böyük alimin anası Xananın dili ilə təqdim olunurdu. Xana söyləyirdi ki, balaca dünyaya göz açdığı gündən bəxti gətirmədi. Dünyaya gəlməmişdən 3 ay əvvəl atası vəfat etdi. Ata Nyutonun şərəfinə oğlum balaca Nyuton adlandırıldı. Uşaq vaxtından qabaq doğulduğu üçün elə balaca, elə zəif idi ki, onu dəri əlcəkdə saxlayır və böyük pivə dolçasında çimizdirirdik. Qohumlara elə gəlirdi ki, bu körpədən adam olmayacaq. Ancaq uşaq get-gedə böyüyürdü. Xana davam edərək söyləyirdi ki, balaca çox qorxaq olub. O, heç zaman uşaqların səli-küylü oyunlarına qoşulmazdı, elə bil, uşaqlardan hürkürdü. Bunun bir səbəbi də uşaqların onu sevməmələri idi. Ona görə ki, o, fərasət tələb edən bütün oyunlardan qalib çıxırdı. Balaca Nyuton fiziki yarışlarda yaşadlarından geri qalacağını bilsə də, bu yarışlara qoşulmaqdan çəkinmirdi. Bir dəfə güclü külək əsən zaman uşaqların uzununa tullanmaq yarışları keçirilirdi. Nyutona elə gəldi ki, əgər küləyin ən maksimal qüvvə ilə əsməsi anında tullana bilsə, yarışı asanlıqla qazana bilər. Belə də oldu. Uşaqlar həmişə ona paxıllıq edirdilər. Hətta Bibliyanı oxumasına da həsəd aparırdılar. Nyuton 12 yaşında olanda Qrentem şəhərciyindəki ictimai məktəbdə oxuyurdu. O, məktəb fənlərini öyrənməkdə çox çətinlik çəkirdi. Açığını deyim ki, çox tənbel uşaq olub. Elə bil, diqqəti oxumaqda deyildi. Çox pis oxuyurdu. Dərslərdə uğur siyahısında adı hamıdan axırıncı idi. Başına gələn bir hadisə onun dərslərə münasibətini kökündən dəyişmək üçün bəhanə oldu. Bir dəfə yaxşı oxuyan və fiziki cəhətdən də ondan güclü olan məktəblilərdən biri onun qarşısına güclü zərbə endirdi. Nyuton həmin şagird ilə dalaşmağa özündə qüvvə tapmadığı üçün geri çəkildi. Uşaqdan necə qisas almaq barədə düşünməyə başladı. Fikirləşdi ki, ən yaxşı qisas yaxşı oxumaqdır. O, gecəsini gündüzünə qatıb bütün fənləri dərindən öyrənməklə siniflərində birinci şagird səviyyəsinə qalxdı. Nyutonun sinif yoldaşları onun dərslərdəki müvəffəqiyyətlərindən daha çox müxtəlif oyuncaqlar düzəltmək qabiliyyətinə paxıllıq edirdilər.

Onun düzəltdiyi miniatür yel dəyirmanı təkcə uşaqları deyil, böyükləri də heyrətə gətirirdi. Külək əsəndə dəyirmanda, hətta bir ovuc buğda da üyütmək mümkün idi. Küləksiz havada dəyirmanı canlı «dəyirmançı» hərəkətə gətirirdi. Dəyirmançının işini siçan görürdü. Siçanı dəyirmanın çarxının üstünə çıxmağa məcbur etməkdən ötrü Nyuton çarxın üzərinə kiçik buğda torbası asmışdı. O, on dörd yaşında olanda isə su saati və pedalla hərəkətə gətirilən araba ixtira etmişdi. Saat çox dəqiq işlədiyi üçün ev adamları günün vaxtını bu saata baxıb öyrənirdilər. O, axşamlar göyə çərpələng buraxırdı. Çərpələngin qıraqlarına sarı işıq saçan fanarlar bərkidirdi.

Bu sənədli film Nyutonun 15 yaşına qədər olan bir dövrü əhatə edirdi. Xana ana qeyd edirdi ki, o, həqiqətən ev işlərinə maraqsız bir gənc idi. Saatlarla səməyə baxardı, saatlarla havanı müşahidə edərdi. Bir dəfə günəşə o qədər baxmışdı ki, 3 gün gözləri görmədi, tutuldu. Mən «ay allah, ərim sağ

olsaydı, bunu görsəydi, «oğlum dəli olub, ağılı çıxıb başından» - deyər fikirləşdim».

Bir gün də mətbəxdəydim, qulluqçular da ətrafımda toplaşmışdılar. Birdən qapı açıldı, Nyuton əlində 3-4 portağal gətirib qoydu stolun üstünə. Portağalın biri diyirlənib stolun küncündən düşdü yerə. Oğlum mənə sual verdi: «Ana, nə üçün portağal stoldan yerə düz istiqamətdə düşdü?» Mən «allahın işidir, allah belə yaradıb» dedim. Mənə çox ciddi etiraz etdi....

Xana ana bunları söyləyə-söyləyə sənədli film başa çatdı. Bu film həqiqətən mənə çox gözəl təsir bağışladı. Filmdə Nyutonun uşaqlığı və gəncliyi gözəl təsvir olunmuşdu. Həqiqətən də Nyuton çox gözəl idi. Çox çevik idi. Ucaboylu idi. Sanki boyu sərv ağacına bənzəyirdi. O, həmişə səsliliküylü yerlərdən qaçır, sakitlik axtarırdı. Onun duruşu, baxışı, səmanı seyr etməsi, qeyri-adi hərəkətləri, həyətyanı gəzintiləri, ağac başına çıxması, oradan atılması, çardağa qalxması, müxtəlif maneraları bizdə belə bir təəssürat yaratdı ki, bu gənc oğlan gələcəkdə qeyri-adi bir insan olacaq.

Filmə baxış keçiriləndən sonra bizi malikanəyə dəvət etdilər. Girişdə ucaboylu, qədimi, xüsusi geyimdə dayanan məlumatçı bildirdi ki, hələ XIII əsrdən bu yerdə bina var idi. Əvvəldən o Vulstorp malikanəsi kimi tanınırdı. Evin yaxınlığında ona aid ibadətqah yerləşirdi. İndi o ibadətqah şəxsi evdir. Nyutonun babası Robert Nyuton bu rayonda torpaq sahəsi olan uğurlu bir qoyun otaran olmuşdu. O, mülk sahibi olduğuna görə ona «Malikanə mülkədarı» adı verilir və bu adın alınması ilə Nyuton ailəsi öz statusunu qaldırmağı bacarır. Robert öz daşınmaz əmlakını təmir etdirir və 1642-ci ildə toy hədiyyəsi olaraq oraya öz oğlu İsaakı və Xananı yerləşdirir. Bu bina cah-cəlalsız, rahat, XIII əsrin əvvəllərinə xas olan balaca, ikimərtəbəli əyalət evidir. Sonralar «Kral Cəmiyyəti» («Royal Society») və xeyriyyə təşkilatı «Palomnik» («Pilgrim Trust») evi aldılar və 1942-ci ildə onu «Milli fond»a («National Trust») təqdim etdilər ki, daimi əsaslı qayğı göstərilsin və bura İsaak Nyutonun xatirə yeri kimi saxlanılsın. Bu gün həmin ev Nyutonun vaxtındakı kimi qaydasındadır. Otaqların adları İsaakın anası Xananın vəsiyyətindəki kimidir. Sonradan əldə olunan tikililər, indiki zamanda elmi-tədqiqat mərkəzidir. Bu mərkəzdə Nyutonun nəzəriyyələri əsasında müxtəlif hadisələri və sənədli filmi izləmək olur.

Malikanənin birinci mərtəbəsində də, ikinci mərtəbəsində də bir neçə otaq – salon yerləşir. Ən böyük salon giriş qapısının solundadır. Robert Nyutonun «ən yaxşı otağı» bura idi. Burada çarpayı və sandıqlar qoyulmasına baxmayaraq, hətta «ən yaxşı otaq» da universal olub. Otaqda qədim, çox qədim girdə stol, ətrafında bir stul qoyulmuşdu. Hər sandığın yanında da bir stul var idi. Stulların hamısının oturacağı və arxası təbii dəridən düzəldilmişdi. Dəri hissələri cadar-cadar olmuşdu. Otaq daima istifadə olunurdu. Orada divar sobası, divarların içində yemək məmulatlarını qoymaq üçün balaca dolablar düzəldilmişdi. Biz turistlər soruşanda ki, bu qədər dolabların daş divarların içində düzəldilməsinə səbəb nə idi? Bələdçi cavab verirdi: «Məsələn: duz,

çörək, şəkər tozu və s. məmulatları nəmlənməmək üçün divar dolablarına qoyarlarmış».

Ümumiyyətlə, bütün otaqlarda divar dolablarına və divar sobalarına rast gəldik, yanlarında da doğranmış odun parçaları qalaqlanmışdı. Bütün otaqların döşəmələri həsirlənmişdi, sanki kovralid salınmışdı.

Pilləkanın yuxarısında solda 1642-ci ildə Milad gecəsində balaca Nyutonun doğulduğu yataq otağı – Qırmızı palata («The Red Chamber») yerləşir. Bu hadisə kaminin üstündə mərmər plitələrə şair Aleksandr Poupun epigramması ilə həkk olunub. Kaminin yanındakı divarda yerləşən şəkaf kitabların quru saxlanması, nəmlənməməsi üçün istifadə olunurdu. Döşəmə isə otağın mərkəzinə meyilli qamış külü suvağından düzəldilib. Otağın ortasına doğru yaxınlaşarkən adama elə gəlirdi ki, bu saat yıxılacaqsan...

İkinci mərtəbədə pilləkanla üzbəüz sərgi salonu yerləşirdi. Sərgidə XVII əsr həyatının bəzi aspektləri təqdim olunmuşdur. Bu aspektlər İsaaka uşaqlığında müsbət təsir göstərmişdir. Salonun sağ divarından dörd böyüdülmüş, bir dənə də balaca bir qızın şəkli asılmışdır.

Birinci şəkil Barnabas Smitindir (Rev. Barnabas Smith). O, kilsədə rahib işləyirdi. Balaca Nyuton 3 yaşında olarkən onun anası Xana ilə evlənmişdi. Xananın bu evlilikdən 3 övladı olmuşdu. Çox keçmədən rahib xəstəliyə tutulur. Rahib təhsilli olduğu üçün Nyutonun yaxşı başa düşür və onu öz doğma övladlarından çox sevir. Smitin rəftarı Nyutonun dünyagörüşünə böyük təsir göstərir. Smit ölümündən əvvəl bütün kitablarını da ona bağışlayır.

İkinci şəkil Qaliley Qalileonundur (Galilei Galileo). Bələdçilər bildirdilər ki, İ.Nyutonun elmi dünyagörüşünün formalaşmasında böyük italyan fiziki, mexanik, astronom və filosof, təbiətşünaslığın banilərindən biri, Kopernikin davamçısı Qalileyin elmi yaradıcılığının böyük rolu olmuşdur. Eyni zamanda Qalileyin həm də musiqiçi, rəssam, incəsənət həvəskarı və kamil ədəbiyyatçı olması, latın dilini mükəmməl bilməsinə baxmayaraq elmi əsərlərinin çoxunu italyan xalq dilində yazması, yunancadan latıncaya tərcümələr etməsi, antik klassiklərin və intibah dövrü şairlərinin yaradıcılığını öyrənməsi və nəhayət, Burlesk şeiri üslubunda yazdığı poeması İ.Nyutonun elmdə, həyatda bənzərsiz bir ömür yaşayan alim kimi yetişməsinə, tanınmasına kömək etmişdir.

Bu salonda Nyutonun atalığının bağışladığı kitablarla yanaşı Aristotelin «Fizika», Qalileyin «Ulduzlara dair xəbərlər» əsəri, «Dünyanın iki ən mühüm sistemi – Ptolomey və Kopernik sistemləri haqqında dialoq», «Elmin iki yeni sahəsinə aid söhbətlər və riyazi isbatlar...» və s. kitablar da var idi. Ümumiyyətlə, İsaak Qalileyi, Hoblesi, Deskartesi, Kepleri oxumaqla bilik dairəsini genişləndirir və Aristotelin, Platonun və başqa yunan alimlərinin ideyalarını qəbul edirdi.

Üçüncü şəkil Vilyam Askyu (Villiam Ayscough) İ.Nyutonun dayısı idi. Onun Nyutona uşaqlıq və gəncliyində çox köməyi olmuşdur. Nyutonun 15 yaşında ikincisi dəfə dul qalmış anası keşişdən olan üç uşağı ilə birlikdə yenidən

öz əyalətinə, öz evinə qayıdır. Dul qadın fermanın işlərini qaydaya salmaq üçün balaca Nyutonun məktəbdən çıxarmağa qərar verir. Onu təsərrüfat işlərinə alışdırmaq üçün hər şənbə günü yaşlı nökrə ilə bazara alış-verişə göndərirdi. O, isə anasının bütün tapşırıqlarını nökrə həvalə edərək ya çardağa qalxır, ya da bir ağac kölgəsində oturaraq xəyala dalır, çox zaman da kitab oxuyurdu. Kembric Universitetində təhsil almış dayısı Vilyam onun bir kənara çəkilib kitablar arasında nəsə yazıb-pozduğunu görmüşdü. Məlum olmuşdu ki, İsaak böyük maraqla riyazi məsələlərin həlli ilə məşğuldur. O, dərhal uşağın anasının yanına gəlib oğlunun təhsilini davam etdirməsinə əngəl törətməməsinə və Kembric Triniti kollecinə daxil olmaqdan ötrü hazırlaşmasına şərait yaratmasını istəmişdi. Anasının bütün təkidlərinə baxmayaraq, Nyuton fermer olmaq istəmir. Anası gələndən iki il sonra o, evi tərk edir, dayısının məsləhəti ilə Granthamda məktəbə gedir. Məktəbi qurtarandan sonra Kembric Triniti kollecinə daxil olur. Burada onun riyaziyyata məhəbbəti daha da artır. İsaakın elmi nailiyyətlərinə yardımçı olan professor İ.Barrou tələbələr qarşısında çıxışlarının birində onu «Böyük bilik sahibi» adlandırmışdı. Həmin universiteti qurtarandan sonra ömrünün axırlarınadək dərs demək hüququ qazandı. Müəllimi İsaak Barrou sevimli tələbəsinin maddi vəziyyətinin qismən də olsa, yaxşılaşdırılması naminə özünün rəhbərlik etdiyi riyaziyyat kafedrasını Nyutona verdi.

Dördüncü şəkil Vilyam Klarkın (Viliam Clarke) şərafinə asılmışdır. Vilyam Klark aptek müdiri idi. İsaak Nyutonun məktəbi evlərindən uzaq olduğu üçün onun aptekində qalırdı. Vilyam Klark ona tələbəsi kimi burada yer vermişdi. Nyuton orada qalmaq yerinin pulunu ödəmək üçün məktəbdən sonra həmin aptekdə işləyirdi. Anasının kifayət qədər sərvəti olmasına baxmayaraq, təhsildə ona çox az maddi dəstək olurdu. Burada sadə həyat tərzi keçirən İsaak akademik təhsilində irəliləyirdi, oxumaqla bilik dairəsini genişləndirirdi. Demək olar ki, bu əzəci – V.Klark onda kimyaya qarşı böyük maraq oyatdı. Sonralar məşhur alimin əlkimya sahəsindəki kəşfləri onun elmi böyüklüyünə dəlalət etdi.

Vilyam Klarkın 3 oğlu, 1 qızı var idi. İ.Nyuton onun qızı Marta (Martha) ilə uzun müddət dostluq etmişdir. Hətta ataya elə gəlib ki, bunlar bir-birlərini sevirlər. Martanın balaca bir şəkli də atasının şəklinin altından asılmışdı.

Nəhayət, pilləkanın sağında Nyutonun yataq otağı və iş kabinetini yerləşir. Əslində iş kabinetini adlanan hissəni Nyutonun özü yataq otağından bir hissə ayırıb düzəltmişdi. Bu arakəsmədə bir masa və bu masanın üstündə əl teleskopu qoyulmuşdu. Teleskopu elə qoymuşdu ki, pəncərədən düşən işıq düz onun üzərinə düşürdü. Bələdçilər qeyd etdilər ki, Nyuton özü bu balaca arakəsməni necə düzəldibsə, o vaxtdan eləcə də qalıb.

Yataq otağının özündə bir enli çarpayı, yanında da bir stul qoyulmuşdu. Stulun oturacağı dəridən idi. Dəri barmaq enində parça-parça olmuşdu. Sanki torpaq susuzluqdan cədarlanan kimi... Çarpayının arxasında divardan

Nyutonun 1712-ci ildə bir rəssam tərəfindən yaradılmış portreti asılmışdı. Nyuton masa arxasında oturub düşünürdü. Sanki canlı bir insan idi, bu saat dil açıb danışacaqdı. Portret çox gözəl yaradılmışdı. Biz soruşanda ki, bu əzəmətli portreti kim yaradıb? «Çox da məşhur olmayan bir rəssam». Hətta pəncərənin qabağındakı jurnalı açıb rəssamın adını da açıqladılar: «Ser Ceyms Sornhill». Həmin rəssam iki dəfə İ.Nyutonun portretini yaratmışdı. 1702-ci ildə yaratdığı portret də yuxarıdakı mərtəbənin sağındakı sərgi salonuna qoyulmuşdu. O da xariqüladə bir portret idi.

İsaak Nyuton bu təsvir etdiyimiz otaqdan 1665-1666-cı illərdə Vulstorpa qayısında tədqiqatlar üçün istifadə edirdi. Deyilənə görə, gün işığının spektrə parçalandığı şüşə prizmayla olan məşhur eksperimenti bu otaqda aparıb. Bu otağın pəncərəsindən məşhur alma ağacını da görmək olur. Hətta Nyutonun özünün bu pəncərədən baxan zaman şəkli də var idi. Ömrünün son illərində o, deyib ki, düşən almanın görüntüsü onu cazibə qanununu düsturlaşdırmağa vadar edib. Bələdçi bildirdi ki, 1820-ci ildə güclü fırtına nəticəsində ağacın yuxarı hissəsi tən ortadan qırılmışdı, ancaq o sonradan cücərib böyüdü.

Nyutonun otağına paralel axırncı otaqdan yemək bişirmək üçün istifadə olunurdu. Otaq böyük kaminə malik idi. Qazanlar və çayniqlər odun üstündə zəncir çəngəllərlə asılıb. Uşaq ikən Nyuton qapıların arasındakı divarda qrafitti, yelkənsiz yel dəyirmanı və kilsə eskizi, Qrentem şəhərindəki müqəddəs Volvfram kilsəsini çəkə bilirdi. Pəncərənin yanındakı həndəsi işarələrin isə evi cadudan qoruduğu hesab olunurdu. O, otağın divarlarına da müxtəlif riyazi yazılar yazarmış. O zaman həm də kağız çox baha olduğundan İsaak öz planlarını divar üzərində yazarmış və bu divarlar ildə iki dəfə rənglənərmiş.

İ.Nyutonun doğulduğu Vulstrop kəndindəki bu qədim malikanəni tamamilə ziyarət etdikdən sonra bizi bağın qapısını açıb içəri dəvət etdilər. Biz əvvəlcə, bütün dünyada məşhur olan alma ağacının ətrafına toplaşdıq. Ağac bol meyvə gətirmişdi. Almalar göm-göy, bəziləri isə azacıq qızarmışdı. Əlimi qaldırıb almanın birini ovcuma aldım. Həmin anda nələ keçirdiyimi dil ilə ifadə etmək çətindir. Dahi fizik İ.Nyutona ümumdünya cazibə qanununu kəşf etməyə kömək etmiş məşhur alma ağacı nə qədər də xoşbəxtidir! Bir də ki alma müqəddəs meyvədir. Bu, rəvayətlərdən, əfsanələrdən bizə bəllidir. Dünyada alma ağacının 300-ə yaxın növü var. Bəlkə də Nyutonun alma ağacı hamısından müqəddəsdir. Bu alma ağacını turistlərdən qorumaq üçün Böyük Britaniyada Linkolnşir qraflığının hakimiyyət dairələri qərar verib. Alma ağacını ingilis aliminin çoxsaylı pərəstişkarlarından qorumaq üçün onun ətrafına söyüd çöplərindən baryer düzəldiblər. İngiltərənin mühafizəsi fondundan bildiriblər ki, yerli idarə orqanları bu tədbirdə məşhur alma ağacının kök sisteminin xilas edilməsi qayğısına qalırlar. 1666-cı ildə məhz bu bağda, Vulstorp adlanan ərazidə fizik, riyaziyyatçı və astronom gəzişən zaman almanın yerə düşməsinə müşahidə edərək cazibə qanununu kəşf edib. Fondun məlumatına görə, işıqsaçan fotoaparatlardan istifadə edən nyutonsevənlərin bir növ ziyarətəhəsinə çevrilən alma ağacının taleyi onları narahat edir. Hər il alma ağacını 33 min turist ziyarət edir ki, bu da məşhur ağacın köküstü sisteminin tapdalanmasına səbəb olur. «Biz hesab edirik ki, 30 sm. hündürlüyündə söyüd çöplərindən ibarət çəpər məşhur ağacı gələcək nəsillər üçün qoruyub saxlamağa imkan verəcək», - deyə fonddan bildiriblər.

Bu məşhur ağac bütün güc və qüvvəsini kökləri vasitəsi ilə torpaqdan alır. Kökləri üstə ucalan, pərvəriş tapan budaqlar da yarpaqları, puçurları vasitəsi ilə kökləri günəş ziyası ilə təmin edir. Yəni nə köklər budaqlara, nə də budaqlar köklərə borclu qalmır. Sırr da ondadır ki, köklər budaqsız, budaqlar da köksüz yaşaya bilmir... Arzu edərdik ki, köklərlə budaqların bir-birinə bağlılığı ömürlük olsun. Nə qədər ki, yaşayırıq bu məşhur ağacın ömrü də uzun olsun. Necə ki, dörd əsrə yaxındır ki, minlərlə insanlar gəlib bu bağı ziyarət edir və həmin alma ağacının ətrafında dolanır, onun altında fəxrlə şəkil çəkdirirlər, onun meyvələrini əlləri ilə oxşayırlar, yarpaqlarına sığal çəkirlər və öz-özlərinə pıçıldayırlar: «Bənzərsiz ömür yaşayan İsaak Nyutonun məşhur alma ağacı... »

Nyutonun bu alma hekayəsini, demək olar ki, hamı bilir. O, bir çox insanlara bu hadisəni danışmış, amma heç zaman alma sözünü dilinə gətirməyib. O, hər bir ideya və ixtirasını ərsəyə gətirəndən 20 il sonra elm aləminə bildirmişdi. Çünki Nyuton hər bir elmi nəzəriyyəsinə bitirəndən sonra, özündən səviyyəyə çox aşağı «alimlərin» hücumlarına məruz qalırdı. 1726-cı ildə o, dostu Villiyan Stukeleyə demişdir: «Nə üçün alma ağacdan yerə şaquli vəziyyətdə düşür, nə üçün kənarlara və ya yuxarı getmir? Yəqin ki, yerin onu çəkmə qüvvəsi, yəni cazibə qüvvəsi var».

Ancaq bu da bir həqiqətdir ki, Nyutonun cazibə qüvvəsinə dair elmi işləri Avropada fransız yazıçısı və maarifçi filosofu Volterin sayəsində yayılıb. O, ömrünün son illərində İngiltərəyə gedib-qayıdandan sonra Nyutonun başına düşən alma haqqında məlumatı da bütün dünyaya yayıb. Volter onu da deyib ki, alma barədə məlumatı Nyutonun böyük hörmətlə 20 il ərzində öz evində saxladığı qohum qızdan alıb.

... Mən burada unudulmaz qardaşlarımı xatırlamaya bilmərəm. Onlar Əbdülhəsən Bəhmənyarı, Blez Paskalı, İsaak Nyutonu, Maykl Faradeyi, Ceyms Maksvell, Albert Eynşteyni sevə-sevə tədris edirdilər. Böyük qardaşım Fərhad müəllim dünyasını dəyişməzdən 2 ay əvvəl yenə qaydası üzrə Nyutonun həyatından danışdı. Çox zəif səsle, sözləri qırıq-qırıq çıxırdı ağzından. Birdən nitqi tutuldu. Mən deyəndə ki, ay qardaş, sözünün sonunu de. O, mənə pıçıldı ilə: «sonunu İngiltərəyə gedəndə öyrənərsən». Bu onun son sözü oldu...

Mən isə İ.Nyutonun ziyarətinə gedəndə sadəcə bir turist marağı, turist istəyi ilə getmədim, nyutonsevər qardaşlarımın ruhu qarşısında mənəvi borcumu yerinə yetirdim. Amma onu deyim ki, Volterin bu kəndə gəlməsini, Nyutonun başına düşən alma haqqında məlumatı da indi öyrəndim. Orda bizə bildirdilər ki, Nyutona qoca vaxtında – ömrünün son 20 ilində qohumlarından gözəl bir qız baxıb. Həmin qız da bu alma əhvalatını Volterə danışmış. Volter isə Fransaya qayıdandan sonra alma ağacı haqqında əhvalatı bütün dünyaya çatdırıb. Hətta Volter 1738-ci ildə «Nyuton fəlsəfəsinin əsasları» adlı əsər də yazmışdır. Onun fəlsəfi görüşləri Nyutonun təbiətşünaslığı, XVII-XVIII əsrlərin ingilis deizmi və fransız materializminin təsiri ilə formalaşmışdır. O, da Nyuton kimi allaha inanırdı.

Biz də böyük alimin bağını bütünlüklə gəzdik. Demək olar ki, bağda əkilən ağacların hamısı alma ağacları idi. Bağın içərisində bir dənə də armud

ağacı var idi. Nyutonun evinin qabaq və sağ tərəfi bütünlüklə bağ sahəsidir. Evin arxa tərəfində isə fermerlik yerləşirdi. Evin sol hissəsində isə sonralar əldə olunan tikililər, indiki zamanda elmi-tədqiqat mərkəzinə çevrilmişdir. Bələdçilər bu evdə hər dəfə Nyutonun adını çəkəndə «dahi fizik, dahi riyaziyyatçı, dünyanın ən böyük alimi, xariqələr yarada bilən zəka sahibi»-sözlərini o qədər ürəkdən, o qədər həyəcanla, o qədər qürurla deyirdilər ki, hər dəfə sehlənirdim, ürəyim titrəyirdi. Və öz-özümə fikirləşirdim, ilahi, millət öz elminə, öz mədəniyyətinə nə qədər yüksək qiymət verir, onun qədrini, qiymətini bilir!

İ.Nyuton ingilis riyaziyyatçısı, mexanik və fiziki, astronom və astroloqu, müasir fizikanın banilərindən biri olub. Biliyi zəmanəni qabaqlayan zəka sahibinin nəzəriyyələri bütün dünyaya bəllidir. Onları sadalayıb oxucularımı yormağ istəmirəm. O, çox təvazökar, sadə bir insan olmuşdur. Özü haqqında belə deyirdi: «Mənə elə gəlir ki, dəniz sahilində oynayan, hərdən bir al-əlvan daş, yaxud qırmızı balıqqulağı tapan bir uşağam, halbuki qarşımdakı elm dəryası tədqiq olunmamış qalmaqdadır». Dahi sonralar « Elm hüdudsuz bir okeandır. Mən və bəzi dostlarım bu okeandan bir neçə damlanı içmək fürsətini əldən vermədik» demişdir.

İ.Nyuton həm də sentimental bir insan olub. O, allaha dərinədən inanırdı. O, işləyib hazırladığı «Ümumdünya cazibə qanunu»nda inanırdı ki, cazibə qüvvəsinin özünü də İsa peyğəmbər idarə edir. Ona görə də bütün qanunauyğunluqlar təsadüfün nəticəsi deyil, Allahın işidir».

Əsrin ən böyük dahisi, bütün dövrlərin ən böyük alimi, dünyanın elmi nəzəriyyəsini yaradan zəka sahibi bənzərsiz bir ömür yaşadı. Heç zaman evlənmədi. Həyatında bir saat, bir dəqiqə də olsun belə özü üçün yaşamadı. Amma o, öz əsərləri, ideyaları, ixtiraları və dünya elminə gətirdiyi yeniliklərlə əsrlər boyu yaşayacaqdır.

İ.Nyuton 1727-ci ildə 85 yaşında vəfat etmiş, İngiltərə krallarının, dövlət xadimlərinin, görkəmli yazıçı və şairlərin dəfn olunduğu Vestminster abbatlığında böyük şərəflə torpağa tapşırılmışdı.

...Fikirləşdim ki, artıq çox gecdir. Abbatlığı ziyarət etməyi sabaha qoydum. Səhər tezdən Vestminster abbatlığında oldum. Abbatlıq çox gözəl bir yerdə – Temzanın sahilində Parlamentlə üzbəüz yerləşirdi. Bilet alıb içəri keçdim. Qapının ağzında gözətçi bir audiogid verdi ki, məlumatı bununla ala bilərsiniz. 19-cu bölmədə İ.Nyutonun qəbrini tapdım. Sağında böyük fizik və kimyaçı Maykl Faradeyin qəbirüstü abidəsi qoyulmuşdu. İ.Nyutonun qəbrinin solunda isə balaca, bir açıq zal yerləşirdi. Ziyarətə gələnlər burada sakitcə oturub rahibin moizəsinə qulaq asırdılar. Mən bir az oturdudan sonra bu böyük insanların ruhlarına şamlar yandırdım. Axırda isə gəlib durdum İ.Nyutonun şərəfinə qoyulmuş qəbirüstü abidənin önündə. Bu abidə çox möhtəşəm idi. Bu abidənin başının üstündə mələklər dayanmışdı. Ona qoyulmuş qəbirüstü abidədə yazılmışdır: «Ser İsaak Nyuton burada dəfn olunmuşdur. O, səma cisimlərini, kometlərin hərəkət yollarını, dəniz qabar-

malarını, işığın təbiətini, rənglərin xassələrini tədqiq etmişdir. O, öz fəlsəfəsi ilə Böyük Allahın əzəmətini sübuta yetirmişdir. Ey insanlar, sevinin ki, dünyada bəşəriyyətin belə bir böyük nümayəndəsi yaşamışdır».

УЧЕНый, НЕПРЕВЗОЙДЕННЫЙ В НАУКЕ И В ЖИЗНИ

С.М.СЕЙДОВА

РЕЗЮМЕ

В статье даются сведения о детстве, юности и жизни выдающегося ученого всех времен Исаака Ньютона. Рассматривается роль личностей, которые оказали огромное влияние на формирование мировоззрения И.Ньютона, прожившего непревзойденную жизнь. Исследуются некоторые факты, вытекаемые из его теорий.

Ключевые слова: детство выдающегося ученого всех времен Исаака Ньютона, сведения о юности и жизни ученого, воспоминания, некоторые заметки из воспоминаний выдающегося автора теорий

THE SCIENTIST, UNSURPASSED IN THE SCIENCE AND IN LIFE

S.M.SEYIDOVA

SUMMARY

The article provides information about the childhood, youth and life of the outstanding scientist of all times, Isaac Newton. The paper studies the role of the prominent figures who made huge impacts on the formation of the outlook of I.Newton who lived an unsurpassed life. Some facts derived from his theories are investigated.

Keywords: the childhood of the outstanding scientist of all times, Isaac Newton, data on the scientist's youth and life, memoirs, some notes about the author's theories

Redaksiyaya daxil oldu: 09.04.2015-ci il

Çapa imzalandı: 17.11.2015-ci il